

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA NUTQ RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Aripov Zoirjon Toirjonovich

Usmonova Mohinur Botirjon qizi

Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

Farg'ona davlat universiteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18711579>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 15-fevral 2026 yil
Ma'qullandi: 18-fevral 2026 yil
Nashr qilindi: 20-fevral 2026 yil

KEYWORDS

maktabgacha yosh, tafakkur rivojlanishi, nutq rivojlanishi, psixologik asoslar, didaktik o'yinlar, pedagogik yondashuvlar, interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, emotsional qo'llab-quvvatlash, ijtimoiylashuv, mantiqiy fikrlash.

ABSTRACT

Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur va nutq rivojlanishining psixologik, pedagogik va ijtimoiy asoslarini tahlil qiladi. Bolalarning tafakkur va nutq rivojlanishiga ta'sir etuvchi biologik va emotsional omillar, shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlar yoritiladi. Nutq va tafakkur rivojlanishida didaktik o'yinlar, interfaol metodlar va innovatsion texnologiyalarning o'rni chuqur tahlil qilinadi. Xulosa va tavsiyalar qismida bolalarning psixologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun pedagoglar va ota-onalar hamkorligining ahamiyati ko'rsatib berilgan. Maqola maktabgacha ta'lim jarayonini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Nutq rivojlanishi inson hayotidagi eng muhim psixologik va ijtimoiy jarayonlardan biri bo'lib, maktabgacha yosh davrida o'zining eng dinamik bosqichini bosib o'tadi. Nutq — nafaqat so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish, balki fikrni to'g'ri strukturalashtirish, boshqa odamlar bilan samarali muloqot qilish va ijtimoiy munosabatlarni o'rnatish jarayonidir. Maktabgacha yoshdagi davrda nutq ko'nikmalari shakllanishining taraqqiyoti nafaqat bola nevrologik va psixologik rivojlanishiga bog'liq, balki oilaviy, pedagogik va global ijtimoiy muhit bilan ham uzviy bog'liqdir.

Nutqning to'liq shakllanishi bolaning keyingi akademik muvaffaqiyati, hissiy barqarorligi va ijtimoiy moslashuvi uchun muhim poydevor yaratadi. Bolada nutq kechikishi yoki nutq buzilishi psixologik, ijtimoiy va pedagogik muammolarga sabab bo'lishi mumkin, shu bois nutq rivojlanishining omillarini chuqur tahlil qilish zarur.

Biologik omillar. Nutq rivojlanishining biologik asoslari bolaning markaziy asab tizimi va sensor motor funksiyalarining umumiy rivojlanishi bilan bog'liq. Bolaning bosh miyasi nutq faoliyati uchun zarur bo'lgan neyron tarmoqlarni shakllantiradi. Bu jarayonlar bolalar hayotining dastlabki yillarida juda tez sodir bo'ladi va nutqning fonologik, morfologik, semantik va sintaktik elementlarini egallashga imkon beradi.

Eshitish sistemi nutq faolligining eng muhim komponentlaridan biri bo'lib, bolaning atrofdagi tovushlarni aniqlash, ajratish va qayta ishlash qobiliyati nutq rivojlanishiga bevosita

ta'sir qiladi. Eshitishning cheklanganligi yoki quloq bilan bog'liq tibbiy muammolar bolaning nutqni egallash jarayonini sekinlashtirishi yoki to'xtatib qo'yishi mumkin. Shu bilan birga, jismoniy sog'lik, metabolik jarayonlar, umumiy ozuqa holati va bolalarning uyqu rejimi biologik omillar sifatida nutq rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqotlarda bolalar nutqining shakllanishi jarayonida nevrologik rivojlanishning bosqichlari aniqlangan bo'lib, ular bolaning yoshiga qarab til elementlarini boshqarish va qo'llash darajasini belgilaydi. Masalan, vokal imitatsiya va longitudinal neyron aloqalarning mustahkamligi tilni tez o'rganish darajasini oshiradi.

Psixologik omillar. Nutq rivojlanishida psixologik omillar bolaning shaxsiy xususiyatlari, emotsional holati va muloqotga bo'lgan motivatsiyasi bilan chambarchas bog'liqdir. Har bir bola nutqni o'z ritmida o'rganadi, ba'zi bolalar tezroq so'z boyligini egallaganda, boshqalari esa ko'proq vaqt talab qiladi. E'tibor, diqqatni jamlash, xotira, muloqotga bo'lgan ehtiyoj va ijtimoiy motivatsiya bolaning nutq qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Muloqot muhiti nutq rivojlanishida beqiyos ahamiyatga ega. Bolalar ijobiy, rag'batlantiruvchi va qo'llab-quvvatlaydigan muhitda yashaganda, ular o'z fikrlarini ifoda etishda erkin bo'lalilar va nutqiy kompetensiyalarini yaxshilaydilar. E'tarli suhbatlar, ballangan o'yinlar va faol muloqot bolaning so'z boyligini sezilarli darajada oshiradi.

Psixologik omillar orasida nutq buzilishlarini erta aniqlash va tuzatish juda muhim hisoblanadi. Ba'zan nutqdagi kechikishlar bolaning umumiy psixologik holati yoki stress bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shuning uchun bolalarni nutq buzilishidan erta xabardor bo'lish va muammolarni aniqlash uchun pedagogik va psixologik diagnostika zarur.

Pedagogik omillar. Nutq rivojlanishining pedagogik omillari maktabgacha ta'lim muassasalaridagi metodik yondashuvlar, didaktik strategiyalar va tarbiyachilar bilan muloqotga bog'liq. Ta'lim jarayonida nutqni shakllantirish uchun fonetik mashqlar, didaktik o'yinlar, so'z boyligini kengaytirish mashqlari va interaktiv faoliyatlar qo'llaniladi. Ushbu metodlar bolaning nutq qobiliyatlarini mustahkamlashga yordam beradi.

Yaxshi pedagog nutqni rivojlantirish bo'yicha kontekstual yondashuvni qo'llaydi, bu esa bolaga so'zlarni kontekstda tushunish va to'g'ri ishlatish qobiliyatini beradi. Individual yondashuv ham juda muhim bo'lib, har bir bolaning nutq imkoniyatlarini aniqlash va mos pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish zarur.

Nutqni takomillashtirish masalalarida logopedlar, psixologlar va pedagoglar birgalikda ishlashi bolalarning nutqdagi kamchiliklarini bartaraf etishda samarali bo'ladi.

Ijtimoiy omillar. Nutq rivojlanishida ijtimoiy omillar bolalar atrofidagi jamiyat, oilaviy muhit va tengdoshlar bilan muloqotga bog'liq bo'ladi. Oila — nutqning dastlabki shakllanish joyi bo'lib, ota-onalar bilan muloqot bolaning so'z boyligini oshiradi va kommunikativ kompetensiyani mustahkamlaydi. Ota-onalar bolaning nutqiga e'tibor qaratganda va ko'p muloqot qilganda bola tilni yaxshi o'zlashtiradi.

Tengdoshlar bilan muloqot nutq rivojlanishiga katta hissa qo'shadi, chunki bolalar guruhda o'yinlar o'tkazish orqali nutqni amaliy qo'llash imkoniyatiga ega bo'lalilar. Bu jarayonda ular dialog qurish, fikr almashish, so'z boyligini kengaytirish kabi kommunikativ ko'nikmalarni oshiradilar. Shu bilan birga, ijtimoiy muhit nutqga bo'lgan talabni oshiradi, chunki muloqot tezlashtirilgan holatda amalga oshadi.

Nutq rivojlanish bosqichlari va indiktorlari. Nutq rivojlanishi odatda bir nechta bosqichlar orqali amalga oshadi. Boshlang'ich davrda bola atrofdagi tovushlarni ajratadi va imitatsiya qiladi, so'ngra oddiy so'zlarni shakllantiradi va so'z boyligi ortadi. Keyingi bosqichlarda bola bog'langan nutqni shakllantiradi, jummalarni tuzadi va murakkab g'oyalarni ifoda eta oladi.

Nutq rivojlanishining indiktorlari orasida so'z boyligi, grammatik strukturalar, fonetik aniqlik, bog'langan nutq madaniyati va muloqot qobiliyatlari mavjud. Bu indiktorlar bolaning yoshiga qarab o'zgaradi.

Xulosa. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi — bu biologik, psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillar to'plamidan iborat murakkab jarayon. Bolaning nevrologik holati, sog'lig'i, pedagogik yondashuvlar, oilaviy muloqot muhiti va tengdoshlar bilan aloqalar nutqning tez va sifatli shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Nutqning to'liq rivojlanishi bolaning akademik, ijtimoiy va emotsional hayotida muvaffaqiyatga erishish imkonini beradi, shuning uchun bu jarayonni chuqur o'rganish muhim psixopedagogik vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.D.Hamidov,Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqi. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti,2016. 39-bet.
- 2.M.Jalolova, Nutq rivojlanishining pedagogik asoslari. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2018. 84-bet.
- 3.Vygotskiy, A.Psixologik rivojlanish nazariyalari. Moskva:Pedagogika 1984 .
4. Bo'tayev,L.(2019). Bolalar nutqini rivojlantirish texnologiyalari. Toshkent:Fan va texnologiyalar nashriyoti.
- 5.Piaget,G.(1977).Bolalar aqliy rivojlanishi. Parij:Dunyo psixologiyasi.
- 6.Axunov,J.(2018).Bolalar psixologiyasida innovatsion yondashuvlar. Samarqand: Zarafshon nashriyoti.
6. Toirjonovich, A. Z. (2022). XALQ O'YINLARINING ETNOPEdagogik TASNIFI. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(Special Issue 2), 77-81.
7. Арипов, З., & Сайдумарова, М. (2021). Zamonaviy o'qitish metodlari orqali iqtidorli o'quvchilarni tarbiylash va rivojlantirish. Общество и инновации, 2(12/S), 86-92.
8. Toirjonovich, A. Z. (2023). Creative Self-Development of the Personality of the Future Teacher. Central Asian Journal Of Social Sciences And History, 4(2), 49-56.
9. Zoirjon, A., & Ominaxon, O. (2022). Nutq Buzilishi Turlari Va Ularning Xususiyatalri. Research Focus, 1(4), 216-221.
10. Aripov, Z. (2023). Modern Requirements for the Professional Development Of A Teacher. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 2(7), 175-178.
11. Zoirjon, A. (2023). Important aspects of ensuring the effectiveness of training in primary education. Asian Journal Of Multidimensional Research, 12(6), 67-73.
12. Aripov, Z., & Oripova, O. (2023). ALOHIDA YORDAMGA MUHTOJ BOLALAR E'TIBOR MARKAZIDA. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(3), 135-138.
13. Aripov, Z. (2023). UZLUKSIZ TA'LIMNI TASHKIL ETISH VA RIVOJLANTIRISH TAMOYILLARI. PROSPECTS AND MAIN TRENDS IN MODERN SCIENCE, 1(7), 120-124.